

פרטי הפלגת ספינת המעפילים 'יהודה הלוי' כינוי הספינה: "סבתא" - שם מקורי: Anal

מבוסס בעיקר על ראיון שערכה איזה דפני עם מפקד הספינה ישראל חורב ורישומי יומן המבצעים של 'המוסד לעליה ב'.

עריכה, הקדמה, והשלמות/הערות בסוגריים מרובעים (□) : יהודה בן-צור

הקדמה

לאחר שחרור צפון אפריקה ב- 1942/3 והתבססות שלטון בעלות הברית, החלה התעוררות ציונית שהתבטאה בין היתר גם בהכשרת בני נוער לעליה.

ב- 1944 חידשה הפדרציה הציונית את פעילותה, אך ניגודי האינטרסים בין הזרמים השונים בעניין חלוקת הסרטיפיקטים המעטים שהוקצו ליהדות זו פגעו בפעילותה התקינה. צעירי תנועות הנוער החלוציות החלו להעלות את הצורך בעליה חלופית, עליה ב'. באיחור מה חדרה לתודעת ראשי 'המוסד לעליה ב' שהיו מרוכזים בהעלאת שארית הפליטה מאירופה, האפשרות לשלב את יהדות צפון אפריקה בפעילות עליה ב'.

בשלהי 1946 נכנעה ממשלת יוון ללחץ בריטי ומנעה מפעילי 'המוסד' להמשיך ולפעול בארצם. יאני אבידוב, מרכז הפעילות בארץ זו, קיבל על עצמו לרכז את פעילות ההעפלה בצפון אפריקה.

במרץ 1947 נחקרו שתי ספינות ע"י "רודי" – שמריה צמרת, הממונה על שלוחת 'המוסד' במרסיי, והמחכיר החל לבצע את ההתקנות הדרושות להסבתן להובלת אנשים. באפריל החליט "רודי" להקצות את ה"סבתא" – שהכנתה עמדה להסתיים בסוף החודש – לפתיחת "קו העפלה" מצפון-אפריקה.

ב- 22.4 דווח "נסין" (כינויו של יאני) למטה בפאריס שהוא מוכן עם משלוח של כ- 700 איש ו"דרוש לי כלי באופן דחוף".

ההפלגה

בתחילת מאי 1947 הגיע ישראל חורב (חרקובסקי), ותיק מלווי הפלי"ם ('דלין, אוגי 45; 'חנה סנש', דצמ' 45) למרסיי. עד מהרה הוא הזמין ל"קודש הקודשים" – מקום מגוריו ועבודתו של "רודי" שנחשב כ"מקום קדוש שאף אחד לא נכנס אליו, מבלי... לקבל את האישור שלו קודם". בפגישה בה נוכח גם יאני, נאמר לו "שמע, האוניה מוכנה במרסיי, תצטרך לעלות מחר ותיסע לצפון אפריקה עם רב החובל שיושב לצדך". ישראל פנה לרב החובל באנגלית ונענה בצרפתית - מתכון בטוח לאי-הבנות. "לאן אנחנו צריכים להגיע? שאל ישראל. תגיד לי קו אורך ורוחב [נ.צ.]... ואני אגיע". התשובה הדהימה אותו. "תיסע לאורך החוף [האלג'ירי]. ביום תראה... עשן של מדורה אז תדע לשם להגיע. בלילה תראה את המדורה, תדע שזה המקום... על יד בית חרושת... הערבים עם סירות שלהם יבואו להעמיס את האנשים על האוניה ואתם נוסעים".

מאוכזב מהתדרוך הגיב ישראל: "לעשות את הטיוול הזה זה נחמד. לא ראיתי את האוניה. אני לא יודע מה יש עליה... ומה אין בה ומה צריך לעשות". תשובת "רודי" לא הרגיעה אותו: "מחר... תשוט, אז תדע" ["תדרוך" דומה מפיו של יאני קיבלתי חצי שנה לאחר מכן, לקראת הפלגה לחוף אלג'יר - פעילי 'המוסד' לא למדו דברים אלמנטאריים כמו נ.צ. ימית; ראה סיפורי על 'הברק' באתר זה. י.ב.]. למחרת היום, 6.5, ה"סבתא" יצאה מנמל ס' [ט] ל"נסין". את צוות המלווים שעמדו להפליג אתו - איתן ספוז'ניקוב, ימאי פלי"ם ויעקב נצר (מלניצר) 'הגדעוני' - פגש ישראל על הספינה. רב החובל שהשתתף בפגישה לא הגיע, ופתאום "מופיע לי אחד אחר ואומר באנגלית I am the Captain, my name is Willie. שיהיה. בבדיקה קצרה התברר לישראל שיש בספינה אוכל ומים בכמות מספקת, שני בתי- שימוש ומדפים-דרגשים לכ- 400+ אנשים. "אנחנו מתחילים לנסוע ואז נעשה לי לא כל

כך טוב על הנשמה... מהירות הספינה היתה 2 קשר, היא "אוכלת" הרבה פחם ו"שותה" לא מעט מים. ואם, מוסיף ישראל, ישנה קצת רוח נגדית, אז היא לא נוסעת [מתקדמת] בכלל".

בשלב זה החלה בעיית הפחם להטריד את המערכת. ב- 8.5 שוחח "רודי" עם המטה בפאריס: "ביחס ל"סבתא" סוכם שתמשיך [עד לארץ] למרות המחסור בדלק. במקרה של צורך – תגיע עד "רייס" [קפריסין] או תשרוף עצים [את דרגשי המיטות, במקום פחם]". למחרת היום דווח "רודי": "לפי הידיעות שנתקבלו מ"סבתא", היא צורכת 7 טון ליום. 'הגדעוני' חלש [קרוב לוודאי שהכוונה לאיכות הקשר ולא לרמת האלחוטן]". ב- 10.5 דווח "רודי": "ה"סבתא" מתקדמת בסדר. תגיע כנראה הלילה ל"אטלס" [אלג'יריה]... עושה סידורים לפחם בדרך".

מרישומי יומן המבצעים הנ"ל (בזמן אמת) עולה ש"סבתא" הגיעה לאתר ההעלאה לאחר 5 ימים במהירות של כ- 3.5 קשר. בהגיעם לחוף אלג'יר מבעוד יום, העיד ישראל: "ראינו את העשן... וכשהתחיל להחשיך, אני מגיע למקום... אז עולה יאני עם עוד בחור בשם רפאל [רפאל חמל]¹ האומר לי: ... הערבים עם הסירות לא באים... תזרוק עוגן ותוריד את סירות ההצלה שלך ונתחיל להעלות את האנשים. הורדנו את [שתי] הסירות וגם את סירת העזר הקטנה ואת הסירה שהם [יאני ורפאל] באו". "אבל מי יחתור?... קבענו מבין המלחים... שניים לכל סירה... ואמרנו להם שנחליף אותם עם האנשים שיגיעו... באה סירה ראשונה... נשים ללא הבעלים. משפחה שהילדים נשאר בחוף וילדים שהורים שלהם נשאר על החוף... נוסף לזה הם לא הביאו כלום... עניים מרודים... ללא ספל, צלחת, כף... מה שיש על האוניה, [רק] שמיכות... התחילו לעלות... כל פעם מצד אחר כמה אנשים... אני כבר לא זוכר את מספר האנשים [399 עפ"י 'מוטות תורן']... הגענו כמעט ל-11 בלילה... פתאום אני רואה את יאני ורפאל חותרים אלי בכוח: המשטרה תפסה את השאר, תרימו את העוגן ותברחו"²... [בחוף נשאר] הורים בלי ילדים, ילדים ללא הורים, אב ללא אשתו וגם משפחות שלמות..."

"הרמנו את שתי הסירות והתחלנו לנסוע ברוח נגדית... והסערה מתגברת... אני שואל את וילי [רב החובל]: "מה אתה מציע שנעשה?". רב החובל הציע את הדבר היחידי שניתן היה לעשות בנסיבות שנוצרו ע"י איתני הטבע: "נסתובב ונלך עם הסערה עד שנגיע על יד האיים הקטנים שישנם... על יד החוף הצרפתי [ובשוך הסערה] נתחיל ללכת חזרה".

ב- 11.5 דווח "רודי" למטה בפאריס. הדו"ח הלאקוני אינו מתייחס עדיין לאירוע על החוף: "ה"סבתא" העמיסה הלילה והפליגה". למחרת היום הוא התקשר שלוש פעמים: 1. "ה"סבתא" נכנסה ל- Dorbelin [אלג'יריה הצרפתית] בגלל סערה. חסרים לה צלחות וכפות... מסר פרטי "סבתא" ל"ליאונרד" [איטליה] שמא תהיה אפשרות של העברה [של המעפילים לכלי שיט אחר?]. 2. "טלפן אליו אפרים פ. [אפרים פרידמן] מ"אטלס". לאחר צאת 'יהודה הלוי', נאסר "נסין" ואיתו עוד 50 מקומיים נמצאים בטנס. מבקשים התערבותו של "פרחי" [עו"ד אנדרה בלומל, שסייע רבות ל"מוסד"]. על הכלי עלו סה"כ 460 (כאמור, היו 399)". 3. "מאפרים שוב, המצב קצת הוקל. כי כנראה שהשלטונות אינם חושדים שהכלי [הספינה] יצא [אינם קושרים את הנאסרים לבריחת 'יהודה הלוי']... מקווים כי בימים הקרובים ישוחררו... צריך לדבר על מחנה ולא על יציאה [בספינה]". ישראל נענה להצעת וילי ובקרבת אחד האיים הם החליטו לעגון עד יעבור זעם. אך התברר "שכמה שיש שרשרת בעוגן, לא מגיעים לקרקע. העלינו את השרשרת בחזרה".

ישראל ממשיך: "בינתיים מופיע יצור עם זקן ומתחיל להגיד לי: אל תיבהל. אני אזרוק את המצה השמורה לים ואלוהים ישתיק את המים. אמרתי "אמן" והוא הוציא מצה שמורה ופיזר אותה לארבע רוחות השמים וכעבור שעתיים הים רגע". הים רגע, אבל ישראל "חטף" דלקת חניכיים חריפה ובמברק לעדה סרני, הממונה על שלוחת 'המוסד' באיטליה, הוא מתנה את צרותיו האישיות ("...אני לא אוכל. קשה לי...") ואת הקשיים בהם הוא נתקל על סיפון 'יהודה הלוי' ("...אני נמצא בגיהנום...") ומבקש להגיע לסיציליה להצטיידות, מכלי אוכל ועד לפחם. ואם אפשר, גם שמישהו יחליף אותו.

"רודי" דווח לוניה הדרי, יד ימינו של שאול מאירוב במטה בפאריס, על כניסת הספינה לנמל האלג'ירי. למחרת, ב- 13.5 הורה וניה: "שה"סבתא" לא תכנס לשום נמל, לא באלג'יר ולא בטוניס. אתמול היא נכנסה לאחד הנמלים..."

¹ רפאל חמל, שליח ארצישראלי שסייע לפעילויות המוסד בצרפת וצפ' אפריקה. פעל גם תקופה קצרה בסתו 1947 במחנות קפריסין בניסיון לעזור למעפילים הצפ' אפריקאים שם (הקש כאן לדו"ח שכתב על פעילותו).

² אירוע דומה אירע בדצמ' 47 לספינה 'החלוץ', הספינה נמלטה מהחוף עם כמה עשרות ילדים ובני נוער.

ובדמים הוציאוהו...". ב-14.5 שוחח וניה עם יאני על הבעיה שנוצרה בעקבות מעצר כמה מחברי הקבוצה הפעילה של המעפילים והביע את דאגתו: "... שמבלי אדם מרכזי ובעל סמכות אינו בטוח באנשי "אטלס". סיכמתי איתו שישלח את רפאל חמל ל"ארנון" [ארצה] בהקדם האפשרי ואנו נדאג שיישלח ל"רייס" [קפריסין] כשליח" בשלוחת 'המוסד' באיטליה שקלו את האפשרות של "הוספת אנשים ל"סבתא" [השלמה במקום אלו שנעצרו], שאמורה היתה להיכנס בלילה ה-15.5 לנמל בדרום סיציליה להצטיידות; מאידך, עדה הודיעה למטה: "אין לנו איש להחלפת "יונה" [כיניו כללי למלווה, הכוונה לישראל]".

על ההתרחשויות לאחר ההתקשרות לרציף מעיד ישראל: "הגיע הסוכן ואני מבקש שיביא כלי אוכל ומים למילוי הטנק. [בינתיים] כל הנוסעים התפזרו לאורך החוף... לעשות ביזנס. זה מוכרים וזה קונים... בילדים [שנותרו ללא ההורים טיפלה] קבוצה שלמה של [חברי הכשרה שהקימו אח"כ את קיבוץ רגבים]. להחליף אותי לא הגיע אף אחד, אז אני חי על קפה, קוניאק ומים, ללא אוכל... מטביל ביסקויטים במים ולא לועס. [בינתיים] חב' הפחם מילאה לנו [רק] חלק מהכמות, בהוראה מחברת הפחם הבריטית שלא להוסיף לנו יותר... אבל, לפי חשבוני, אפשר להגיע, אם הכול טוב ויפה. אם תהיה סערה גדולה, אז אינני יודע [אם נגיע]".

ב-18.5 דווח "רודי" למטה: ".. הודיעו מ"ליאונרד" שאת ה"סבתא" עיכבו... רק כעבור שעה וחצי יתברר אם ישחררוה. מתברר שלאחר שהעלו עליה פחם דרשה אוכל וזה עורר חשד וגירה לחקירות. העלו עליה 70 טון ולקחו חזרה 30 טון... ביקשתי [מ"יונה"] להודיענו במה נסתיים עניין ה"סבתא"... רפאל חמל הגיע [למרסיי] ויצא בהזדמנות הראשונה ל"ארנון". למחרת דווחה "דניאלה" [הכיניו של עדה סרני באיטליה]: "ה"סבתא" נעצרה ומשמר משטרה נמצא עליה. היא נעצרה לא בגלל בקשת הפחם כי אם בגלל לכתם לקנות אוכל בחצי מיליון ליר' [לירטות, כ- \$800]. דבר זה עורר חשד". בחלוף 24 שעות הצליחה עדה להסדיר את העניינים וב-20.5 היא דווחה: "סבתא" יצאה אתמול".

על אשר אירע בצאתה מהנמל העיד ישראל: "[בחוף] פוגשת אותנו קורבטה בריטית ומתלווה אלינו. עשינו את הסיבוב ללכת מזרחה, הם איתנו, שותקים... כעבור שעתיים ומשהו, מופיעה שנייה. נסענו עוד קצת, מופיעה שלישייה. אמרתי [בלב] עכשיו אני בטוח שנגיע... הם שואלים: לאן אתה נוסע? למצרים; לאיזה מקום? לסואץ; מה תעשה שם? צריך לנקות את התעלה ואין להם פועלים, אני לוקח אנשים לנקות את התעלה... אתה בוודאי משקר... אנחנו ניסע אתך. באה [משחתת] רביעית וחמישית... כל הלילה מדברים אתי ואני כמו חצי מטורף לא ישן כמה ימים".

לאחר יציאת הספינה מסיציליה הוסב שמה ל"יהודה הלוי". ב-22.5 שוחחה עדה עם וניה במטה בעניין רעיון – נפל – להפגיש את 'יהודה הלוי', המלווה ע"י הצי הבריטי, עם 'מורדי הגטאות', שעוכבה לצורך זה בדרכה, ע"מ להעביר את המעפילים אליה בקרבת החוף הארץ-ישראלי. לדבריה: "בעניין העמסת הפחם קיבלה שתי ידיעות סותרות. א. ידידיה בשלטונות מסרו שנתנו לה פחם רק ע"מ להגיע לתוניס. ב. הסוכן מסר שהעמיסו עליה מספיק פחם [ע"מ שתוכל להגיע] עד מחוז חפצה. לכשתדע המצב בדיוק – תודיע. וניה הסביר לה את המצב החמור על הכלי ועדה הביעה ספק אם תוכל להגיע ולעזור [לספינה] ולהעלות איש במקום "יונה"; ואולם תנסה ותעשה כמיטב יכולתה". ב-24.5, הוקם קשר בין איטליה ל"יהודה הלוי": "היא נמצאת ליד האי הגדול [כרתים] ולא עונה לשאלה באם המשחיתה מלווה אותה". כעבור יומיים, ב-26.5: "את ה"סבתא" מלווה משחיתה כל הזמן... מתקדמת לאט לאט וכנראה שתגיע למטרה רק בעוד 11 – 10 יום [דהיינו, בסביבות ה-5.6]. יש לה מספיק פחם ואוכל".

על המתרחש במהלך ההפלגה מעיד ישראל: "רב החובל נוסע בקורס הנכון אמרתי לו לאן לנסוע... יש לו צוות טוב... נסעתי כמעט שבועיים... הגעתי לפורט סעיד... והאוניות האלו [המשחתות הבריטיות] טיילו אתי מצוין, הם כל פעם חצו לי את החרטום... המהירות שלי הייתה כ"כ "גבוהה" שזה לא הפריע לי בכלל. כל הזמן אני מדבר אתם... על אותו נושא "לאן אתה נוסע?". שלחנו מברק ארצה "אנחנו מוקפים בחמש אוניות מלחמה בריטיות ויש להניח שתהייה איזושהי התקוממות [התנגדות] בים או ליד הנמל [חיפה], אבל דבר גדול לא יהיה, כי יש הורים בלי ילדים וילדים בלי הורים. אני לא בטוח במה שיהיה. תהיה התנגדות כלשהי. הרבה, אל תאמינו ואנחנו [המלווים], נשתדל להישאר על האוניה שנוכל לספר מה שקרה" [הכוונה להסתתרות המלווים ב'סליק' באוניה ע"מ להימנע מהמעצר בקפריסין].

ישראל, שמצב החניכיים שלו לא החמיר, ממשיך: "בהגיע הספינה לקרבת פורט סעיד... [היינו] צריכים ללכת לכיוון חיפה. הבריטים מאד שמחו: "עכשיו גם כן אתה נוסע למצרים?"... לקראת הכניסה לנמל חיפה, שתי אוניות

באו לי משני הצדדים, עשו "קבץ" [כיפוף] קטן ונפתח חריץ והחלו לחלחל מים לאוניה... הם התקשרו אלינו וחלק מהמלחים עלו לאוניה. אמנם היתה התגוננות קלה, זרקנו עליהם בקבוקים, אף אחד לא נפצע... גם מאתנו, וזה היה חשוב... אמרתי לכל האנשים לזרוק למים את כל הכסף הצרפתי... והמסמכים. אתם לא יכולים שיחזירו אתכם לצפון-אפריקה. כסף רב לא היה, כולם קבצנים" [הרקע להוראה היה המידע בדבר כוונת הבריטים לשנות את מדיניותם ולהחזיר את המעפילים לארצות מוצאם ואכן חודש לאחר מכן ניסו הבריטים ליישם את המדיניות הזאת שכונתה Refoulement על גבם של מעפילי 'אקסודוס 47' ונכשלו].

"הכול טוב ויפה, היחידי שלא בדק את עצמו זה אני. באחד הכיסים היתה הכתובת של ביה"ס לאלחוטאים בצרפת... איך זה נשאר אצלי אני לא יודע... הקרב נמשך קרוב לשעה והכניעה היתה מלאה... הביאו אותנו לרציף והתחילו להוריד את המעפילים. היו התנגדויות וצעקות, כרגיל. היחידי שפעל עד הסוף, עד לרגע האחרון, היה יעקב נצר. הוא ישב על יד המכשיר [אלחוט] ודווח ארצה על הנעשה באוניה והודיע להם שמקום המחבוא ["הסליק"] איננו, הוא מלא מים וע"כ המלווים ירדו [עם המעפילים] וגם אני... ואז הוא זרק את המכשיר לים".

"בנמל חיפה... היו קצת מכות... והעבירו אותנו [ב-31 במאי 1947] לאונית גרוש Ocean Vigour, אם אינני טועה. אני עברתי בקפריסין את הבדיקה, בלי ששאלו אותי שאלות, נראיתי כמו כל השחורים... ואת מי אני פוגש שם? את יוס'לה דרור [חודשיים קודם לכן הוא חיבל באונית הגרוש הנ"ל בעת עגינתה בקרבת פמגוסטה, נתפס ונכלא] שברח מבית הסוהר והסתובב עם נשק. ישבתי כשבועיים ונשלחתי עם האנשים הראשונים ארצה [בסרטיפיקט כשר, כמעפיל] יוס'לה יצא בטונל [מנהרה] וספינה שבאה לקחת אותו".